

Гриценко О. І.,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Юрія Бугая

Науковий керівник: головний спеціаліст
Департаменту персоналу, організації освітньої та
наукової діяльності Міністерства внутрішніх
справ України, кандидат юридичних наук,
доцент *Кісілюк Е. М.*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАСОВІ ЗАВОРУШЕННЯ

Історія кримінального законодавства в Україні переконливо свідчить, що на всіх етапах становлення та розвитку української державності доволі поширеними в її суспільно-політичному житті були злочинні посягання на громадський порядок у формі масових заворушень. У першій видатній пам'ятці вітчизняного права – Руській Правді, незважаючи на те, що масові заворушення були доволі частими в Давньоруській державі, не встановлювалась кримінально-правова заборона організації та участі в масових народних виступах та інших діянь за участю великої кількості людей. У тогочасному законодавстві відповідальність наступала за загальною нормою, що ґрунтувалась на принципі таліону.

Після укладення Переяславсько-Московської угоди 1654 року у ході поступового обмеження російським царизмом суверенності української держави в її межах починає запроваджуватись російське законодавство. Зокрема, в цей час в Україні поширюється такі джерела як царські грамоти, укази, маніфести, регламенти, положення, зводи, накази, артикули тощо. У них знаходять своє відображення нові норми кримінального права, в тому числі і щодо масових заворушень, які вважались державною зрадою і посяганням на життя та здоров'я царя і його сім'ї. Так, Соборне уложення 1649 року визначало як тяжкий державний злочин «бунт», «змов» та «скоп», спрямовані проти особи царя або його сім'ї. За ці злочини відповідальність несли не тільки бунтівники, а й члени їхніх сімей. Згодом, в Статуті військовому Петра I в артикулі 137 передбачалась відповідальність за такий державний злочин, як «возмущение и бунт». Як зазначалося в ньому, кожне таке діяння «без всякої милости имеет быть виселицею наказано». Застосування жорстоких каральних акцій щодо бунтівників знайшло своє відображення і в нормативно-правових актах першої половини XVIII ст. в ході кодифікації українського права. Як наслідок, з цього часу суттєво зростала відповідальність за такі відкриті посягання на владу, як бунт і обурення. До них прирівнювались також «непристойні підозрілі сходьбища», хоча б і не заради злочинних цілей. Винні, як правило, каралися відразу на місці, особливо, якщо була небезпека, що такі «непристойності розширяться» (арт. 137).

У 1840-1842 роках в Україні замість III Литовського статуту і Магдебурзького права розповсюджується загальноросійське кримінальне законодавство – 15 том Зводу законів Російської імперії. У ньому, в числі інших, одним з видів злочину визначалося масові заворушення. Зокрема, скопище, яке вчинило опір владі, отримало назву «повстання». Водночас, таке поняття, як «бунт» трактувалось як «повстання скопом або змогою багатьох підданих проти Верховної влади». До цієї ж категорії злочинних дій було віднесено й заворушення, які не переслідували такої мети, однак, «результатом яких було потрясіння корінних, основних установ держави».

Уложення про покарання кримінальні та виправні визначало масові заворушення як злочин проти порядку управління. Вказана норма містилися в Главі I «Про опір розпорядженням уряду й непокорі встановленій від його владі», у розділі IV «Про злочини й проступки проти порядку управління» і встановлювала відповідальність за організацію, підбурювання до участі, або пряму участь у публічному скопищі, що супроводжувалось насильством або погрозою особі, викраденням, самовільним заволодінням, знищенням чи пошкодженням чужого майна, вторгненням у чужий будинок або інше приміщення, обгороджене місце, чи садибу, а також керівництво зазначеними діями або підбурювання до них. При цьому відповідальність за такі діяння залежала від характеру та ролі участі особи в них. У відповідності з ч. 1 ст. 261 зазначеного Уложення відповідальність наставала за участь у публічному скопищі, за ч. 3 ст. 261 – за організацію скопища, керівництво при застосуванні насильства над особою, при вторгненні до чужого житла чи при замаху на такі дії, а також підбурювання до їх вчинення або продовження.

Кримінальне Уложення 1903 року розділяло бунти на 2 види – більш та менш карані. Менш карані види охоплювали випадки, коли «посягання виявлено на самому початку і не викликало вживання особливих заходів для його придушення». До більш караного виду відносилися випадки, коли бунт не був виявлений в зародку і спонукав для свого придушення застосування надзвичайних (особливих) заходів. Згідно цього Уложення, масові заворушення розглядалися як злочин проти порядку управління. Однак, на відміну від попередніх, даний акт давав зовсім іншу класифікацію злочинів в цій сфері. Зокрема, цим родовим поняттям в ньому охоплювались: смута, непокоря адміністративній владі та протидія правосуддю. Варто зазначити, що термін «смута» в законодавство був введений вперше. До смуги були віднесені й масові заворушення у вигляді скопища.

За часів Центральної Ради в Україні майже не змінюється колишнє імперське законодавство. Зрозуміло, що нова українська влада намагається всіляко захистити себе і встановлений в державі правопорядок. Зокрема, уряд УНР, проголошуючи і підтверджуючи демократичні права і свободи, водночас попереджає, що він буде «подавляти в корені» всі виступи проти української влади, в тому числі і ту частину робітників, яку «введено в блуд нашими несесисними політичними противниками». Для періоду Гетьманату

П. Скоропадського характерним є посилення каральної спрямованості прийнятого законодавства. Так, у відповідності з різними нормативними актами гетьманською владою жорстко придушувались будь-які прояви невдоволення чи опозиції. Це спричинило активізацію масового повстанського селянського руху в Україні. У складних умовах відбувався процес формування кримінально-правових відносин і за доби Директорії УНР. Як правило, у цей період застосовувались норми дореволюційного кримінального законодавства. Щоправда, 15 серпня 1919 року було прийнято спеціальну постанову, спрямовану на припинення протиправної діяльності осіб, які загрожували республіканському устрою Української Народної Республіки.

Перші акти радянського кримінального законодавства у вигляді декретів, постанов та інструкцій мали чіткий класовий характер і ґрунтувалися на ідеї революційного насильства. Масові заворушення законодавцем було віднесено до контрреволюційних злочинів, які каралися за всією суворістю революційного часу. В 1922 році з прийняттям першого Кримінального Кодексу УСРР вперше було сформульовано такий склад злочину, як «масові безпорядки», який було розміщено в главі I «Державні злочини» в її 2-му розділі «Про злочини проти порядку управління». У ньому законодавець, характеризуючи масові безпорядки, диференційовано оцінював суспільну небезпечність озброєних та незброєних їх учасників, організаторів та інших співучасників злочину. У ст. 56-16 Кримінального кодексу УСРР 1927 року склад цього злочину визначався як масові розрухи, що супроводжувалися погромами, зруйнуваннями залізничних шляхів або інших засобів комунікації та зв'язку, вбивствами, підпалами та іншими подібними чинностями.

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року, в статті 71 склад зазначеного злочину було визначено як «організація масових безпорядків, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, що використовувались як зброя, а так само активна участь у масових безпорядках». Тобто, відбулося помітне звуження кола протиправних діянь, які охоплювали поняття «масові безпорядки», не розкривалися ознаки складу злочину, що значно ускладнило правильну кваліфікацію злочинних дій, які скоювалися в ході групових порушень громадського порядку, та відмежування масових заворушень від суміжних складів злочинів.

Зазначена норма діяла до прийняття в 2001 році нового Кримінального кодексу України. У ньому, в статті 294 передбачено відповідальність за організацію масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовуються як зброя,

а також за активну участь у масових заворушеннях. Зазначений склад злочину віднесено до злочинів проти громадського порядку та моральності.

У підсумку, варто зазначити, що протягом усіх етапів історичного розвитку Української держави – від Київської Русі до сьогодення, відбувався постійний процес розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за масові заворушення. Зазначений склад злочину під назвами: «виступ», «гвалт», «бунт», «рокош», довгий період часу вважався посяганням на владу руських та литовських князів, польських королів та українських гетьманів. Згодом, після входження Гетьманщини до складу Росії він отримує назву «сходьбище», «скоп», «повстання», «скопище», «смута», які дореволюційним російським законодавством відносились до злочинів проти порядку управління. Аналогічна оцінка цих злочинних дій була за часів відродження Української держави 1917-1921 рр. У перших радянських декретах, постановах та інструкціях масові заворушення були віднесені до контрреволюційних злочинів, а в кримінальних кодексах УСРР 1922 та 1927 років під назвою «масові безпорядки», до злочинів проти порядку управління. Наступний Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. звужив коло протиправних діянь, які охоплювали поняття «масові безпорядки». Чинний Кримінальний кодекс України, прийнятий в 2001 році змінив назву зазначеного складу злочину на «масові заворушення» та відніс його до злочинів проти громадського порядку та моральності.

Гулий В. В.,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра Приватного вищого навчального закладу «Деснянський економіко-правовий коледж при Міжрегіональній академії управління персоналом»

Науковий керівник: спеціаліст Приватного вищого навчального закладу «Деснянський економіко-правовий коледж при Міжрегіональній академії управління персоналом», кандидат юридичних наук

Філь І. М.

ВИКОНАВЕЦЬ ЯК СПІВУЧАСНИК ЗЛОЧИНУ

Традиційно в кримінальному праві злочини, вчинені у співучасті, вважаються більш суспільно небезпечними порівняно із злочинами, вчиненими одним суб'єктом. Виконавець я центральною та обов'язковою фігурою співучасті у злочині, тоді як без будь-якого іншого виду співучасників (організатора, підбурювача чи пособника) злочин може бути вчинено.

Виконавець – це особа, яка безпосередньо (за законодавчим визначенням) виконує дії (бездіяльність), що складають об'єктивну сторону